

„Paraszt“ voltam Hollandiában

Magadban nevelsz? — lepődött meg János barátom. Magamat nevetem — feleltem őszintén, miközben megálltunk a járda szélén, a holland őszben. Diákkoromban, a Székely Mikó Kollégiumban naiv narodnyik buzgalomunkban — az volt-e igazán? — hevesen vitattuk, hogy milyen is a fejlett parasztság, mondjuk: egy nyugati falu. Mivelhogy a magunk falvaival elégedetlenek voltunk, példát kerestünk valahol itt, az Atlanti-óceán partjainál, dán szövetkezetek, holland állatfarmok táján. Olvasmányaink fordították erre képzeletünk kedves lovának gyeplőjét, de a paripa megugrott, a távolság sok mindent hitelesíthet, álomfalukat rajzoltunk a távoli égre, persze, azzal a

reménnyel, hogy majd az Olt és a Feketeügy mentén fogjuk felépíteni azokat. Mit felelnének nekem ezek a valóságos holland gazdák, ha benyitnék hozzájuk: eze az a modern holland falu, amelyet én majdnem negyven évvel ezelőtt a székely kollégiumban elképzeltem? Az utazás felébresztette diákkori önmagamot, különben is szívesen járok együtt az emlékeimmel. Nyomban eszmélek is: ezek a hollandok aligha válaszolnának bármit, legfennebb udvariasan csodálkoznának, vagy mosolygós pillantással zárnák el az ajtónyílást előlem. Késő este van, mindjárt tíz az óra, ilyenkor nem fogadnak idegent. Nyitva az ajtó, de nem a meglepetésnek. Nap-pal is ki van mérve idegenek számára a látogatás ideje. Ha valaki máskor érkezik vagy éppen bejelentés nélkül, legyen bár a legjobb barát, elfelejtik székkel kínálni. Tapasztaltam, hogy Hágában ez a szokás, mondom Jánosnak, de az kicsit arisztokrata város ma is, elegáns és hívős, mint az Északi-tenger felől érkező őszi szél. De ami Hágában vagy Utrechben szokás, azt itt, Rijnsburgban is tartják, feleli János. Legfennebb Amszterdam kivétel valamelyest, hatalmas nemzetközi kikötő, ezerféle emberrel, lármával, oldottabb hangulattal és erkölcsökkel.

Bágyadt csend kíséri a falusi járdán, az utcára nyíló ablakok előtt. Bármelyik lakásba beleshetek, kerítés sehol, csak éppen alacsony élőszőlő a virágágyások szélén. Az egymásba kapaszkodó sorházak mindegyike úgy van megépítve — az egyformaság, különös módon, mégsem hat unalmas ismétlődésnek —, hogy a living-room szinte földig érő ablaka felhúzott függönyként nyit betekintést családi életük színeibe. Egyszerűen nem félnek attól, hogy valaki avatatlan pillantással bekíváncsiskodik a házukba, az életükbe, a gondolataikba. (Mutattak egy levelet, évekig utazott a pontatlan címzés miatt, pedig elég lett volna beleolvasni, hogy a helyére találjon.) A helyi lap szerkesztője meséli, visszatérve a második világháború időszakába, hogy a német megszállók csak drákói büntetésekkel tudták arra kényszeríteni a rijnsburgiakat, sötétítsék el az ablakokat. Három kilométernyire ide a tengerpart — nyugati irányban valahol Anglia —, a partszélen még ott a háború nyoma, a német erődvonala, az „Atlanti fal” egyik bunkere, talán veszélyes felrobbantani, drótkerítéssel vették körül, ezen persze kíváncsi turisták átjáró helyet tágitottak. Nyitott ajtó is lehet többszörösen kulcsra zárva, válik tanulsággá bennem a tapasztalat, a nyitottság még nem okvetlenül közvetlenség. Az érintkezés annyira modernizálódhat, hogy a telefonóra egyszerűsödik. A hippik, a maguk „uralma” idején — míg bicikliláncokkal szét nem kergettek őket az amszterdami királysobor tövéből — csupán a nyilvános telefonokat kímélték. Megszálltak éppen üres lakásokat, felrúgták a társadalmi élet minden „ősdi” szabályát, csak a telefonnak kegyelmeztek. A létfontosságú érintkezés egyetlen biztos eszköze, amit személytelenül bárki igénybe vehet: a nyilvános telefonfülke. János barátom házában — egyik helyi gazdától bérlé — nincs telefonkészülék. Ha valakit fel akar hívni, nem a szomszédba lép át, hanem ki az utcára. Valamelyik délután elhatároztuk, hogy másnap átruccanunk Belgiumba. Brüsszel alatt egy kicsi vallon városkában ismeretlen ismerősöm él, neki viszek üzenetet Erdélyből. Jelentsük be hát érkezésünket. A Benelux államok legkisebb helységeiből is közvetlenül tárcsázzák egymást az emberek, de csak a lakásokba szerelt állomásokról. (A párizsi példa megtanította a postát: egy elromlott utcai készülékről napokon át ingyen beszélt bárki, amerikai városokkal is.) Megyünk és telefonálunk, indult János. Mire a felesége, Hanni asszony — született holland — megriadt, hogy

mire készül az ő csupaszív és segítőkész erdélyi férje: késő délután zavarná meg valamelyik szomszédjukat? Akikkel egyébként — tapasztalhattam — a legszívélyesebb viszonyban élnek. Hat óra után lehetett, ez a hollandok legfőbb étkezésének ideje, ilyenkor — úgy mondják — el lehetne lopni az egész országot. Csakhát a tolvajok is ilyenkor ebédelnek. Veress Károlyékhoz megyünk át, nyugtatta meg a feleségét János. Az más, Veress Károly magyar szobrász, felesége is magyar asszony, s noha holland honosok — a művésznek szobra áll a falu egyik terén —, ilyen dolgokban, mint a hatórai ebéd szertartása, nem olyan kényesek, mint a hollandok.

Sétalunk hát a falusi járdán, csatornák karsú hidjain megyünk át, olyan csend van, hogy halk beszélgetésünkkel is felzavarjuk a megbúvó rucákat. Nincs olyan hollandiai csatorna, amelyben ne úszkálnának récék, nem vadak, szelídek, de még mennyire szelídek, talán meg is simogathatnám őket. A partról etetik őket a gazdáik, vagy tizennégy milliő holland. Egyféle „szent állat“ ez itt, senki nem fogja el vagy vágja le őket. Sanda székely eszemmel arra gondolok: én itt évtizedeken át élhetnék ingyen rucahúson. Csak éppen kiközösítenének az egyébként toleráns holland atyafiak. Amszterdam csatornáinak meglehetősen csíkos vízében is rucák úszkálnak, káka töve helyett hajóból átalakított lakások védelmében költenek. Még a „hippikirály“, egy amerikai fiatalember rogyant hajópalo-tája mellett is rucákat látni.

Ezek a csatornák, keskenyebbek és szélesebbek, a holland élet mindenesei: Amszterdamban — Észak Velencéjében — a csatornákon közlekedő sétahajókról lehet igazán érzékelni a várost, árut is vízen szállítanak az üzletekbe, vendéglőkbe, a kikötőt a csatornán lehet legkönnyebben megközelíteni. Falun pedig a csatorna egyszerre kerítés, itató és dűlőút. A gazdák földjeit csatornák választják el, ezekből iszik a legelő állat, és láttam szénácsónakot is az egyik vízi úton: a széna éppen úgy magasra rakva, mint egy szekéren, ökrök helyett pedig villanymotor hajtotta. Talán senki sem tudná megmondani a csatornák számát, hiszen ha egy parasztagazdaság kettőbe oszlik, új csatornát ásna közéjük, néha meg betömik a régieket. Jánosék lakása a Langevaart utca 47. szám alatt áll, utacímje neve egykori csatornát jelez, amit a falu terjeszkedése rendjén feltöltöttek. Néhol még a természetes tengeröblöket is feltöltik. Brüsszleből a tengerparti mesterséges szigeteken — Zeeland tartományon — át közelítettük meg Rotterdamt, illetve Rijnsburgot: ez a szigetorsó lényegében a tengerbe épített autósztráda. Egy másik ilyen sztráda Frizföldet és Észak-Hollandiát köti össze, s egyben lezárja az amszterdami hatalmas tengeröblöt. (Az óceánjáró hajók azóta csatornán érkeznek az amszterdami kikötőbe, a csatorna alatt autótút halad át, éppen úgy, mint az amszterdami repülőtér kifutópályája mélyén.) A harmincas évek elején „kötötték el“ az öböl száját, ilyenképpen a gazdasági világválság miatt munkanélkülivé lettek tízezreit foglalkoztathatták, és a tengerből elszakított öbölben megkezdhették a fenék kiszáraitását. Az egyébként zsúfolt Hollandiában a végtelen tégeasság érzetét kelti ez a tengeren átívelő sztráda — mindkét oldalán beláthatatlan víz, amelyben mintha úszna az úttest — és az északkeleti polder, a lecsapolat tenger fenekén szántott gabona-földek. Búzáat valójában csak itt természetnek, meg Hollandia déli részén, az ország szükségletének egynegyedét, míg az urbánus nyugati parti vidéken, az Amszterdam—Haarlem—Hága—Rotterdam—Utrecht közötti „Hollandia városban“ az egymást érő települések közé szoruló kicsi földtáblákon virágkerteteket és állattenyésztést folytatnak. Rijnsburg ebbe a zsúfoltságba ékelődik, a számunkra is jól ismert régi egyetemi város, Leiden közelében. Tipikus nyugat-hollandiai falu, gazdálkodói nagy többségének alig egy hektáros a birtoka, a legnagyobb „földesúr“ öt hektár tulajdonosa. A község lakosságának jó fele gazdálkodó, állattenyésztő és virágkertész, negyven százalék kereskedő, főként virágkövetítő, egytizede értelmiségi. Egyik virágkereskedő névtábláján előnév: van Edmond. Ehhez képest szegény ember, az előnév hajdani nemesi származás ködös múltját takarja, itt nem sokat jelent, de például a nyugatnémet városokban meghatódnak rajta, ott még sokat adnak az effélére. És egy ügyes kereskedő elhanyagolhatna-e egy ilyen ingyen reklámot?

A tejet a felső faluvégről, Kromhout apótól hordjuk. János kuncogva súgja a kapuban, hogy az öreg neve „görfefát“ jelent, amit egyáltalán nem igazol a gazda szálfá-egyenes tartása és nyílt beszéde. Egymagában van a tehénistállóban, fejés után maradt itt szőszmőtölni. Tulajdonképpen már nem ő a gazda ezen a portán, a gazdaságot átadta két fiának, ő csak „félérővel“ segít nekik. Négyen — egyetlen fizetett alkalmazottjuk van — kilencven tehenet gondoznak! A fejest, etetést géppel végzik. Tejelő tehenekre és takarmánytermesztésre szakosították magukat. A széna legnagyobb részét vásárolniuk kell. A tehenek napi tejhozama 25 liter, s ha egy állat nem adja meg ezt az átlagot, azt kiselejtezik, vagyis vágásra felhizlalják.

Nagy az adó, uram, mondja az öreg, nem engedhetjük meg teheneinknek azt a luxust, hogy kevesebb tejet adjanak.

Néhol a ház falára felrajzolják a tehénfajta ábráját, amellyel a gazda foglalkozik. Rotterdam közelében, Schipluiden községben egy fekete-tarka lapálymarha (Holstein-Friz tehén) rajza az utcai falon. A gazda, Janus Ammerlaan jó ismerőse Jánosnak, illetve a schipluideni születésű Hanni asszonynak. Az istálló előtt székel szememnek különös csűr: kör alakú, tetőzete magasabbra vagy alacsonyabbra állítható aszerint, hogy mennyi széna van a fődél alatt. Azért költöztetik alább és alább a tetőt, hogy ne csapjon be az eső a takarmányra. Ilyen mozgatható tetőzetű csűröket lehetett látni Erdélyben is, Máramarosban, Szolnok-Dobokában; a harmincas évek végén dr. Nagy Miklós többször is közzétette rajzukat az *Erdélyi Gazdában*, de Háromszéken nem nagyon honosodtak meg, így aztán én most a holland faluban mint újdonsággal találkozhatom velük. Az Ammerlaan-ház előszobájából ajtó nyílik az istállóba. Fapapucsok az ajtónál — végre, egy igazi holland színfolt! —, más lábbelit használnak az istállóban és mást a lakásban. Kopogunk a ház ajtaján, benyitunk a konyhába, sehol senki. Kint, az udvaron, a csűr mellett tartálykocsis teherautó, a tejértékesítő szövetkezeté: a lehűtött tejet villanygép szivattyúja át a kocsiba. A sofőr leszakítja a műszerről a papírlapot, amely pontosan feltünteti, hány liter és milyen fokos tej került a tartályba, s leteszi az előszoba asztalára. A tej ára holnap megjelenik a gazda bankszámláján.

Nem félnék a háziak, hogy kirabolják őket? János nevet: mit lehetne elvinni innen? Bútort, ruhát nem érdemes. A használt holmit eldobni gond. A pénzt bankban őrzi mindenki. Rijsburgban — tizenkétezer lakosú helység — három bankfiók cégtábláját láthatom.

Egyetlen gazda sem maga értékesíti termékeit. Nem érne rá, s nem is lenne érdemes. A szomszédos Delftben, a hid- és csatornaépítő mérnökök főiskolájának városában, parasztasszonyokat is láttam — viseletük után ítélve — a főtéri hetivásáron, de kiderült, hogy közvetítő kiskereskedők. A tejet és a zöldséget az értékesítő szövetkezetek vásárolják fel. A virággal hatalmas teherautók indulnak Párizsba, Kölnbe vagy „csak ide”, a közelbe, Brüsszelbe. A virágtőzsdéről hajnalban telefonon megérdeklődik, hol milyen árat kínálnak a tulipánért és más holland virágokért, s a legkedvezőbb ajánlatok szerint veszik az irányt. Ha sehol sincs jó kereslet, a nyugatnémet kisvárosokban kötnek ki a kocsik: nincs annyi virág, amennyi el ne kelne a német temetők kapujában...

Esti sétánkon üvegház előtt állunk meg. Mintha díszkivilágítás lenne benne: a párás levegőben sárgás, vöröses, zöldes fények. Ibolyántúli sugárzás szépíti a virágokat, miként a havasi virágok színei is élénkebbek, tisztábbak. Illendő is, hogy Rijsburgban fejlett legyen a virágkertészet: itt van az egyik nagy virágtermesztő szövetkezet központja, egész Hollandiára kiterjedő működési körrel. Még két ilyen szövetkezet van az országban. A rijsburgi háromezer tagot számlál, évi jövedelme mintegy 200 millió gulden (holland forint). Így már érthetőbb, hogy miért olyan nagy a kereskedelemből élők számaránya a községben.

Míg sétálunk a csendes estében, ha nem illendő is, fél szememet mindegyre megreszkírozom a hatalmas ablakok előtt. Esti ernyedségében pihen a falu. Kényelmes fotelokban ülnek körül az alacsony, hosszú asztal, itt vidám társaság kártyázik. Egy következő házban idősebb hölgy egymagában, kezében könyvet tart, de mintha nem olvasna; szemközt vele bekapcsolt tévékészülék, talán a műsor sem érdekli, de kényelmesebb annál, hogy lekattintsa. Főlöszlegesen fogy az áram? Eszébe sem jut. Lehet, hogy a következő műsorra vár. Hollandiában különböző tévétársaságok osztozkodnak a napi műsoridőn, mégpedig az előfizetők arányában. Minden tévétulajdonos kötelezően előfizet valamelyik társaság műsorára. Ilyképpen maguk a nézők állítják össze a tévé napi programját, a világnézeti, vallási vagy ízlésbeli pluralizmus természetes érvényesítésével. A könyvtárban szintén „szavaz” az olvasó. Egyik délelőtt benézünk a vadonatúj könyvtárépületbe. Nekünk is kezünkbe nyomtak egy kérdőívet: melyik új könyvet javasoljuk megvételre. A könyvtárnak van egy patronáló tanácsa is, ennek elnöke a körorvos, de a tanács ajánlásait bármelyik olvasó kiegészítheti tetszése, érdeklődése szerint. Mindenki személyesen jön olvasnivalóért, kivéve az öregek negyedének lakóit, akiknek házhöz viszik a könyvet. Itt van ez a negyed a könyvtár közelében, kétemeletes tömbházak, egyikben — háromszoba összkomfortos lakásban — Hanni asszony egyik nénikéje lakik. Jártunk nála látogatásban, a rokonság rendszeresen felkeresi. A nénike nagyon jól bírja magát. Székely tapasztalatom azt látogatja, nem volna-e értelmesebb, ha valamelyik rokon családnál élne a néni? Ott melegebb otthona lenne, mint ebben a tágas, de magányos öregek házában, és ő is segídezhetne a fiataloknak. Éppen esti sétánkom érzem, mennyire ráférne a rokonságra ez az öregek segítség. Egyik üvegablak mögül gyermekek bámulnak reánk, ez a kíváncsiság

erősen rendhagyó. János is odafordul, mire a gyermekek harsány zsvajjal üdvözlik. Egyik sógora háza előtt járunk. Ezeknek már aludniuk kellene, méri fel a helyzetet János. A szülők látogatóba mentek barátaikhoz, a gyerekekre órabéres gondozónó vigyáz, fiatal lány, nem nagyon engedelmeskednek neki a ház uraivá lett gyerekek. Jánosnak kell bemennie egy kis fegyelmezésre.

Miért nem lakik, mondjuk, itt a néni, ismétli meg kérdésemet János, mikor visszajön. Mert nem akar. És ha nem akar, nem kényszeríti erre senki. A saját sorsa legkevésbé. Kijár neki az öregkor külön nyugalma. Szülők sem nagyon élnek együtt a gyermekeikkel, illetve a fiatalok költöznek külön lakásba, ha összeházasodnak. Ez az oka annak, hogy az állandó építkezés ellenére égető a lakáshiány. Mondjuk, Kromhout apó sem lakik együtt a fiaival, megyek tovább ezen a nyomon. Azt hiszem, ők sem, feleli. Közös a gazdaságuk, persze. De a lakásuk miért lenne az? A mi erdélyi patriarkális családi rendszerünk itt kiment a divatból. De vajon otthon divatban van-e még?

Néhány szabályt az újabb nemzedékek külön lakásukba is magukkal visznek. János hívja fel a figyelmet: mindjárt tíz óra, ilyenkor nyitják a borosüvegeket. Aki korábban nyúl a pohárhoz, azt már egy kicsit részegesnek tartják. Ebben a holland faluban — s mindenütt az országban —, ahol tudományos módszerrel művelik a földet, tenyésztik az állatokat, kikísérletezték, hogy melyik szín növeszti gyorsabban a virágokat, makacsul ragaszkodnak apáik, dédapáik időbeosztásához. Hajnalban kelnek a faluban. Könnyű reggelit esznek. Tizenegy órákor kávészünet — a földeken is. A napszámos is kávé kap, bele van számítva a bérebe, de azt a tíz percet, ami alatt a kávé megissza, a gazda levonja a napszámból. Déli két óra tájban falnak valamit, leginkább valamelyik étkezéskor munkahelyük közelében — kantinnak nevezhetném? —, majd hat óra a fő étkezés ideje, miként említettem. Levest ritkán főz a holland háziasszony, legfennebb hetente egyszer; az ebéd húsétel, körités, sok zöldség, gyümölcs, kávé. Este tízkor töltenek szeszestalt a poharakba. Hogy rövidebb idő maradjon a berügásra? — kértem kuncogva. János azonban nem sok részeg embert látott Hollandiában az elmúlt esztendőben. A borivás szertartás, a tízórai üvegyintás, mint az egész napi időrend, mintha megtartó bizonyosság lehetne az állandó változásban.

Éppen a Spinoza-ház előtt mondja ezt János, a Spinoza-laan sétány 29. számánál. Jó hely az elmélkedésre. Különálló ház, építésekor nem voltak divatban a mai sorházak, egymást ismétlő belső beosztásukkal. A múzeumszobában — a ház maga egy rijnsburgi lakosé — faragott asztal, hátsó székek, kicsi képek a falon, nagy ablakon árad a napfény. (Déltájban jártunk bent.) Világosság kellett a ház előbbi gazdájának, a kirurgusnak, de világosság kellett a filozófusnak is, aki gyémánt- és üveglencse-csiszolással kereste meg a kenyerét. 1660-ban, 28 éves korában menekült ide, családjából, vallási közösségből nézetei miatt kiátkozva, s az itt töltött három esztendőt a filozófiatörténészek egyik legtermékenyebb korszakának tartják. Olyan kemény átokkal a fején menekült ide, amit csakugyan a legnagyobb jellemek képesek csupán elviselni. Nekem egyik sarkigazsága motoszkált a fejemben, míg a Spinoza-szoba praktikus berendezését nézegettem: a bölcsesség legalább annyira nyilvánul meg a veszélyek elkerülésében, mint a vállalásukban. Az *Etiká*-ban olvasható ez. Bizonyára már itt is dolgozott ezen a fő munkáján, amelyet élete végéig csiszolt, mint a roppant kemény gyémántot, s csak halála után jelenhetett meg. Mit tud ez a falu fogadott fiáról, aki legnagyobb híret keltette a világban Rijnsburgnak? A helyi lap szerkesztője úgy mondja, hogy egyvalamire emlékeznek az egymást követő nemzedékek: ez a különös bujdosó a korszak egyik legjobb gyémántcsiszolója volt. Benedictus de Spinoza filozófiai racionalizmusáról nem mindenki tud a faluban, bölcséleti nézeteivel — ha ismerné — nem mindenki értene egyet az erősen puritán protestáns faluban, de azt megjegyezte róla az iratlan emlékezet, hogy az esti csöndben bölcséleti munkái fölé hajló amszterdami menekült a legjobb kézművesek közül való volt. A holland emberek pedig nagyra becsülik a szorgalmat és a szakmai hozzáértést.

Más egyébre is emlékezik Rijnsburg, illetve helyi lapjának főszerkesztője, Simion Cornilius Hendrich Leenheer: hogy tudniillik Spinoza autodidakta tudós volt. Ezt egyféle rokonérzésből mondja Leenheer kolléga, lévén maga is az önművelők közül való. Pénzkereső foglalkozása a pékmesterség volt, hatvankét esztendő koráig sütötte — felesége segítségével — a rijnsburgiak mindennapi kenyerét és kalácsát. Nagy község, de kevés kenyeret fogyaszt; városban, falun egyképpen ez a szokás errefelé. Vállas, erős férfi most is, hetenkét esztendősen, fekete keretes szemüvege mögött a zöldes szembogár nyílt, közvetlen emberre vall. Fiatal kora óta a régészet izgatta. Itt, a Rajna torkolatvidékén az eke mindegyre római kori leleteket dob fel most is. A rómaiak és a germánok határa húzódott erre, a limes, s az ezeresztendő emlékek megragadták Leenheer pékmester képzeletét.

Egy rijsburgi barátja, Wilhelm Glasbergen prehistóriát tanult Groningenben, aztán az amszterdami városi egyetem tanára lett. Ettől a professzortól minden régészeti könyvet kölcsön kapott, és a rijsburgi pékmester két dagasztás között is olvasott, jegyzetelt, zsebéből soha nem hiányzott a papiros és a ceruza. Alaposan beleáshatta magát a régészet tudományába, ha az országos régészeti társaság levelező tagjává választották, öreg korában pedig — négy évvel ezelőtt — megkapta az „Ezüst Szekfű” tudományos kitüntetést, ami nagy rang lehet a holland régészek között, ha egyetemi megbízatásból nyaranta diákok ásátásait irányítja. Nem szerzett közben valamilyen diplomát, kérdeztem, hogy tudományos címét pontosan feljegyezhessem. Diplomafétises szemléletem alaposan elszégyellheti magát, mikor zöld szemével csodálkozva néz meg: a római korszok, téglák még soha nem kérték tőle a diplomát...

Őt gyermeke azonban már törődik a diplomával. Egyik fia művészeti akadémiát végzett Rotterdamban, most reklámfőnök Haarlemben. Lányai is értelmiségiek, legkisebb fia egyetemista Leidenben, történelmet tanul, de a zene szerelmese. Leenheer szerkesztő úr reméli, hogy végül is ez a fia fogja folytatni az ő kutatásait a Rajna torkolatánál. Ha ugyan talál majd magának katedrát ezen a vidéken. Tanári „túltermelés” van az öreg holland egyetemek hazájában, a központi kihelyezés, a biztosított katedra ismeretlen. Mindenkinek meg kell keresnie a maga helyét. Ami a mi egyetemistáink szerint — nem is ok nélkül — igen értelmes gyakorlat. Leenheer kolléga Rijsburgban mintha másként vélekednék erről.

De hát egy főszerkesztőnek csak van annyi befolyása, hogy a fiát hazahozza, jegyeztem meg. Ezen elmosolyodik. Nem hatalom az ő lapja, a *De Rijsburger*, még ha tíz nagy oldalon jelenik is meg hetente. Néhány esztendeje vette át a szerkesztését, miután a felesége csigolyakopása miatt a pékséggel fel kellett hagyaniuk. Az újságírásnál több gondot ad neki a tördelés meg a korrektúra. A lap négyötöde ugyanis fizetett reklám, helyi meg leideni cégek hirdetései. Köztük az új rijsburgi nagyáruházé, amely — az előttem kiterített lapszámban — azokat az élelmiszereket kínálja, amelyeket itt olcsóbban lehet kapni, mint másutt. Sajt, sonka, kenyér, alma, gyermektápszer, kávé, üdítő italok. A „Supermarkt” árakat csökkent, mikor gazdasági világválság van mindenütt... Leenheer megint mosolyog: egy új üzlet másként nem tudja kialakítani a vevőkörét. És majd azután? Miből kárpótolja magát az üzlet, ha most ráfizet? Elakadunk, nem nagyon értjük egymást, öreg kollégám az én kérdéseimet, én az ő csodálkozását a kérdéseimen. A *De Rijsburger* címlapján nincs ár, ami megint meglepetés számomra. Előfizetni lehet ugyan a lapra, évi hét és fél gulden a díj, de ez nem kötelező, a lapot enélkül is pontosan megkapja mindenki. Kisdiákok hordják szét, dobják be minden ház postaládájába. A gyerekek a kiadóhivataltól zsebpénzt kapnak, ezért leg többjük ebből szervezi meg nyári utazását, társaival együtt, szülők nélkül, persze. Mi az ingyen újság titka? Ismét csak a reklám: melyik vállalat hirdetne abban a lapban, amelyet nem olvasnak?

Egy másik lap is megjelenik Rijsburgban, ugyanilyen jelleggel. Mindkettő 1928-tól hetilap, mondja Leenheer kolléga, nekem pedig Székelyudvarhely, Kézdivásárhely jut eszembe, ahol a húszas években szintén két helyi hetilap jelent meg, persze, szegényesebbek voltak, és pénzért adták őket, hiszen az egyetlen szerkesztőnek az újságjából kellett megélnie. A *De Rijsburgert* mélynyomással készítik, ami illendő Hollandiához, ahol az 1600-as évek elején már űzték a nyomdaipart, ahová a mi Tótfalusi Kis Miklósunk betűmetszést tanulni kijött. Jó tanítványa a szakmában, Molnár József tanulmányok sorában deríti fel Kis Miklós uram hollandiai tevékenységének színhelyeit. És szerkeszt Leenheer kolléga egy folyóiratot is, *Flora news* a címe, havonta jelenik meg, szakmai közlöny; ennek már nem kell telezsűfolnia hasábjait reklámokkal: a virágkertészek szövetezete adja ki.

Persze, a szerkesztő úr hetilapjában sem tagadja meg történészi-régészi szenvedélyét, a rengeteg hirdetés mellett teret enged Rijsburg múltjának. A település jó ezer esztendő bizonyított történetével büszkélkedhetik. A település neve, Rajnavár — lévén az egyik Rajna-ág torkolatánál — még a hatalmas frank király és római császár idejéből való, Nagy Károly birodalma kiterjedt idáig. Ezen a helyen volt az első hollandiai vár, az első grófság. Holland: holt-land, vagyis fa + föld... Edmond nevű apátság létesül itt, ahol 700 körül jelent meg a kereszténység... A grófság urai innen jártak el itélkezni a környékre, míg 1200 körül át nem költöztek Hágába. Pénzt is vertek Rijsburgban, az itt készült érmét Oroszországban találták meg, a Volga mentén. olyan messzire jutottak el a mai virágkereskedők ősei. Hajóval mentek búzáért. Kolostori falu volt eredetileg. Maga a kolostor óriási mezőgazdasági üzem központja, a szerzetesek írás-olvasásra és a földművelés tudományára tanították a rijsburgiakat. A kolostor a spanyol hódítókkal vivott 1574-es harcokban elpusztult. Kolostor meg vár volt ezen a helyen,

lényegében az első holland grófság központja, mégsem vivott ki magának városi rangot? Rijnsburg soha nem volt város, most miért akarna az lenni, csodálkozott a lapszerkesztő. Egy helység rangját nem a címe adja meg, hanem a kultúrája és a civilizációja, műszóval, az infrastruktúra, nem igaz? Különbösen is, itt a szomszédságban a nagyváros, Leiden, a legrégibb holland egyetemmel.

A spanyol hódítások kora, amely várakat rombolt szét a Rajna torkolatánál, immár hideg történelem. A második világháború máig üszkös seb a lelkiismereteken. Leenheer szerkesztő úr kétszer is megkérdezi, tudunk-e róla ott, a messze Erdélyben, hogy a hollandok milyen bátran dacoltak a hitlerista megszállókkal? Erdélyben tudunk kell erről, mert úgy értesült, hogy a Kárpátok belső karéja a tolerancia földje volt mindig, mint Erasmus hazája itt, Rotterdam környékén. A második világháborúban tízezerrel hurcolták el a rotterdami zsidókat. Az emberség próbája lett, hogy mentésük őket. Egy rijnsburgi holland virágkereskedő — H. Heemskerck — négy zsidó gyereket vett magához. Neki tíz gyermeke volt már. Aztán a zsidó gyerekek a virágkertész egyik rokonától a másikhoz kerültek, nevet cseréltek, megmenekültek. Ha nem rejtik ilyképpen őket, nem maradhatnak életben. Közel ide az az amszterdami padlás, ahol Anna Frank bujkált, és ahol elfogták. E négy zsidó gyermek a háború végén már azt sem tudta, mi az igazi neve, kik voltak a szülei. Megmentőik lelkiismerete pedig azóta sem egészen megbékélt, amiért csak a gyerekek életét szabadíthatták meg a pusztulástól — az identitásuk árán...

János azt mondja, mikor Leenheer kolléga elmegy, hogy a szerkesztő is két zsidó gyermek életét óvta meg a legnehezebb hónapokban. Nem szokta felemlgetni.

Hagyomány az emberség, a tolerancia, a mások egyéniségének megbecsülése, mert hagyomány itt a ragaszkodás saját lelkiségükhöz, szokásaikhoz. A szociológiai kutatók zavarba is jöhetnek talán Rijnsburgban: végtére is, rohamléptekkel haladó vagy éppen konzervatív falu-e? Állattartás, virágkertészet, életmód: a huszadik század végének legmagasabb holland szintjén. De közösségi hagyomány maradt az ősi virágünnep, amelyet olyan gondosan megtartanak, mintha a sorsuk függene tőle. A Flora virágcsarnok rendezi évente a szomszédos falvak, városok fiataljainak részvételével. Hanni asszony egészen tűzbe jött — pedig nagyon nyugodt természetű —, míg jósolta, hogy milyen lesz a felvonulás szombaton (a vasárnap szigorúan a magánélet és az egyházi rendezvényeké), elől a zenekarok, aztán jelmezes fiatalok, helységek szerint, este lampionparádé, a virágcsarnokban játékok, kötélhúzás, kötélmászás, szórakozás. Vetélkedés és seregszemle, mint a mi itthoni tévés Kaláka-műsoraink. De hát hideg napra ébredt azon a szombaton Rijnsburg, a Golf-áramlat sem enyhítette a metsző szél erejét, s az éjszaka esett is, ami egyébként eléggé megszokott az Északi-tenger partján. Sajnáltam, hogy a folklórünnepség-számba menő felvonulást nem láthatom. János barátom nem mert jóslni. Hanni asszony azonban bizonygatta: nincs miért aggódnom, népnünnepély még soha nem maradt el Rijnsburgban.

Másnap zenésző ébresztett. Szaladtunk a főtérre. A komor, késő őszi napon, egész délelőtt, negyvenegy csapat jelmezes fiatal vonult végig a zsúri előtt, majd az utcákon, mindegyik saját zenekarával és mindegyik más-más alakzatban, eltérő lénc lépésekben. Jöttek a szomszédos Leidenből, de a távolabbi Utrechtből is. Leenheer szerkesztő úr lapjának 1980. október 14-i számát hazahoztam, benne fényképes beszámoló a fesztiválról, ha valaki kételkednék...

Késő este érkezünk haza sétánkból. A négy gyermek rég lefeküdt az emeleti szobában. Lent, a living-roomban, a „mindenes” szobában Hanni asszony és a feleségem még beszélgetnek. Minket vártak haza. Ideje hát lefeküdnünk. Az emeleti négy manzárdszoba egyike a miénk. A legkisebb sarokszobában még sokáig fog égni a lámpa: az a János dolgozószobája. Átmegyek hozzá, s ezzel századokat lépek vissza az időben. Herman M. János újsí barátom az erdélyi peregrinusk nyomában jár Hollandiában. ösztöndíjasként Apáczai Csere János, Bethlen Miklós, Bod Péter emlékeit kutatja. Pontosabban: a hajdani holland egyetemi professzorok munkáiban keresi a korabeli Erdélyben oly nagy visszhangot, oly sok vitát, ellenállást kiváltott nézetek sugallatait. A példákat, a mintákat hasonlítja össze a mi szellemi örökségünk nélkülözhetetlen műveivel, a *Magyar Enciklopédiával*, a *Logikácskával* vagy a kolozsvári székfoglalóval. Elem teszi kész dolgozatát: *Megjegyzések Voetius Gisbert 1636-os utrechti akadémianyitói beszédéhez*. Szerke János ennek a Voetiusnak a tanítványi köréhez tartozott. Voetius széles látókörű tudós, aki a Csere János szülőhazájából származó műveket is forgatta, a korabeli haladó nevelési — és nemcsak nevelési — felfogásokat foglalta össze. Apáczai pedig — Herman M. János kutatásai újlólag bizonyíthatják — itthoni munkáiban, de különösen kolozsvári székfoglaló beszédében erre a szintézisre is támaszkodott. Szerepel

a mester és a tanítvány gondolatrendszerében egyképpen az egész népre kiterjedő oktatás; és hogyne szerepelne az anyanyelvűség mint a tudományok elsajátításának legbiztosabb módja. De kisebbíti-e Apáczai úttörésének értékét, ha tudjuk, hogy Voetius utrechti beszédének gondolatait is kihallhatjuk az ő okos magyar mondataiból? Eszmék áramlása mindig megtermékenyítette a gondolkodást az egész világon. Az a döntő, hogy a befogadó milyen eszmék előtt nyitja meg a fülét, a szemét, a lelkét. Herman M. János kutatásai századok múltán csak erősíthetik Apáczai Csere János tudományos rangját és hitelét, hiszen a magunk mai gondolatai és reményesei visszahangoznak az ő hazahozott, erdélyi magyarrá lett eszméiben.

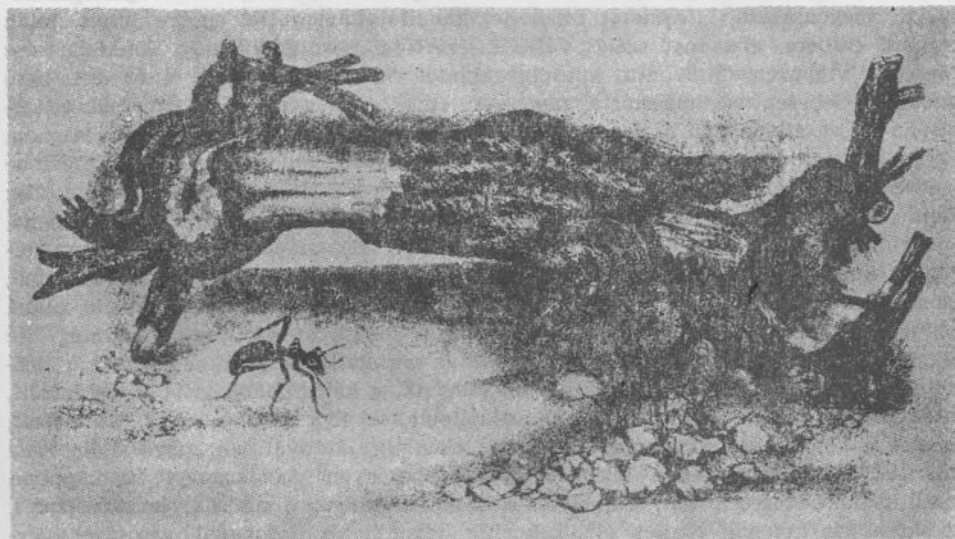
Tudják-e a szomszédok, a rijnsburgi ismerősök, hogy miért jött közéjük ez a mai erdélyi peregrinus? Hát hogyne tudnák, néz nagyot János. Értékeli-e a falu — amely Spinozáról csak annyit jegyzett meg, hogy egyike volt a legkiválóbb gyémántcsiszolóknak — ezt a kutató igyekezetet? János kész a válasszal: itt, Leiden közelében egy kicsit a tudomány varázslata alatt él már mindenki, Leenheer szerkesztő úr is, a virágkertész is, nemcsak a peregrinus diák...

Meglepetésként egy hajdani nyomtatott doktori dolgozat fénymásolatát nyomja a kezembé. A *Disputatio theologica inauguralis* szerzője, az akkoriban szokásos latin nyelvű szóhasználat szerint írva: Georgius Beke Szentgyörgyi, Siculus. Valamelyik ősőd lehet, Gyuri bátyám, mosolygott rejtélyesen János. Soha nem hallottam róla, ámultam el. Régecske élt persze ez a szentgyörgyi székely Beke György, 1640-től 1691-ig. Ennyit kiderítettem róla. A többit esetleg te, egyszer...

Ravaszul így akarna a maga varázslatával megérinteni?

Idehaza hajdani „mikós” barátom megkérdezte, hogy mit is csináltam Hollandiában? Nézd, feleltem, falun éltem, mert ott lakik vendéglátó erdélyi házigazdám, újosi barátom. Egy falu mindennapi életét éltem. Ha akarod, úgy is mondhatom, hogy „holland paraszt” voltam. Mire ő: hát vannak még parasztlakók Hollandiában?

**UTAK
ESZMÉK
VITÁK**

Takács Dezső: Fatörzs hangyával